

Victor Hugo

J U M A L A E M A
K I R I K
P A R I I S I S

Prantsuse keelest tõlkinud

Johannes Semper

Algupärandi esitrükk:
Victor Hugo
Notre-Dame de Paris
Charles Gosselin, 1831

Eestikeelse tõlke kaheksas trükk
Esitrükk eesti keeles: Eesti Kirjanduse Selts, 1924

Kujundanud Angelika Schneider

Tõlge eesti keelde © Johannes Semperi pärijad

ISBN 978-9949-85-700-5

Trükitud AS-i Pakett trükikojas

Sisukord

Esimene raamat

- I. Suursaal 15
- II. Pierre Gringoire 32
- III. Härra kardinal 42
- IV. Meister Jacques Coppenole 49
- V. Quasimodo 59
- VI. Esmeralda 67

Teine raamat

- I. Vihma käest räästa alla 73
- II. Grève'i plats 76
- III. *Besos para golpes* 79
- IV. Pahandused, mis võivad tulla,
kui ilusale naisele õhtul mööda
tänavaid järele kõnnitakse 90
- V. Äpardused jätkuvad 95
- VI. Katkine kruus 98
- VII. Pulmaöö 119

Kolmas raamat

- I. Jumalaema kirik 135
- II. Pariis linnulennult 145

Neljas raamat

- I. Head südamed 175
- II. Claude Frollo 180
- III. *Immanis pecoris custos, immanior ipse* 186
- IV. Koer ja tema isand 194
- V. Veel Claude Frollost 196
- VI. Ebapopulaarsus 204

Viies raamat

- I. „*Abbas Beati Martini*“ 209
- II. See surmab tolle 221

Kuues raamat

- I. Erapooletu pilk vanale magistratuurile 241
- II. Rotiauk 254
- III. Ühe maisikaku lugu 259
- IV. Pisar tilga vee eest 282
- V. Kakuloo lõpp 292

Seitsmes raamat

- I. Sellest, kui ohtlik on oma saladust kitssele usaldada 297
- II. Preester ja filosoof on kaks ise asja 314
- III. Kellad 324
- IV. ΑΝΑΓΚΗ 327
- V. Kaks musta riidetatud meest 343
- VI. Missugused tagajärjed võivad olla seitsmel vandesõnal, kui need lageda taeva all kuuldavale tuua 350

- VII. Munklummutis 356
- VIII. Kasu jõe poole olevaist akendest 365

Kaheksas raamat

- I. Kuivanud leheks moondunud eküü 377
- II. Kuivanud leheks moondunud eküü loo järg 388
- III. Kuivanud leheks moondunud eküü loo lõpp 394
- IV. *Lasciate ogni speranza* 398
- V. Ema 414
- VI. Kolm isesugust mehesüdant 419

Üheksas raamat

- I. Sonimine 441
- II. Küürakas, ühesilmne, lombakas 453
- III. Kurt 458
- IV. Savi ja kristall 462
- V. Punase värava võti 474
- VI. Punase värava võtme loo järg 477

Kümnes raamat

- I. Bernardins'i tänavas tuleb Gringoire'ile pähe mitu head mõtet 485
- II. Hakka pealegi hulguseks! 497
- III. Elagu lõbu! 500
- IV. Karuteene 510
- V. Redupaik, kus Prantsusmaa kuningas Louis oma palveraamatut loeb 531
- VI. Noad välguvad 566
- VII. Châteaupers, appi! 568

Üheteistkümnes raamat

- I. Väike sussike 575
- II. „*La creatura bella bianco vestita*“ 611
- III. Phoebuse abielu 620
- IV. Quasimodo abielu 622

Mõni aasta tagasi leidis selle raamatu autor Jumalaema kirikus käies või õigemini seal uurivalt otsides ühe torni hämarast kurust seina sisse kraabitud sõna

’ΑΝΑΓΚΗ’.

Need vanadusest tuhmunud, üsna sügavale kivisse kraabitud suured kreeka tähed, mis oma vormi ja asendi poolest meenutasid kuidagi gooti kirja, viidates sellele, et neid võis sinna kirjutanud olla mõne keskaja inimese käsi, kõigepealt aga neisse kätketud sünge ja saatuslik mõte, jätsid autorisse sügava mulje.

Ta küsis eneselt ja katsus mõista, milline vaevatud hing see pidi küll olema, kes siit maailmast ei tahtnud lahkuda ilma seda kuriteo või õnnetuse märki vana kiriku seinale jätmata.

Hiljem on seda seina (ei mäleta küll täpselt, millist just) üle värvitud või kraabitud ja kiri on kadunud. Nõnda koheldakse

*

Saatus (kreeka k.).

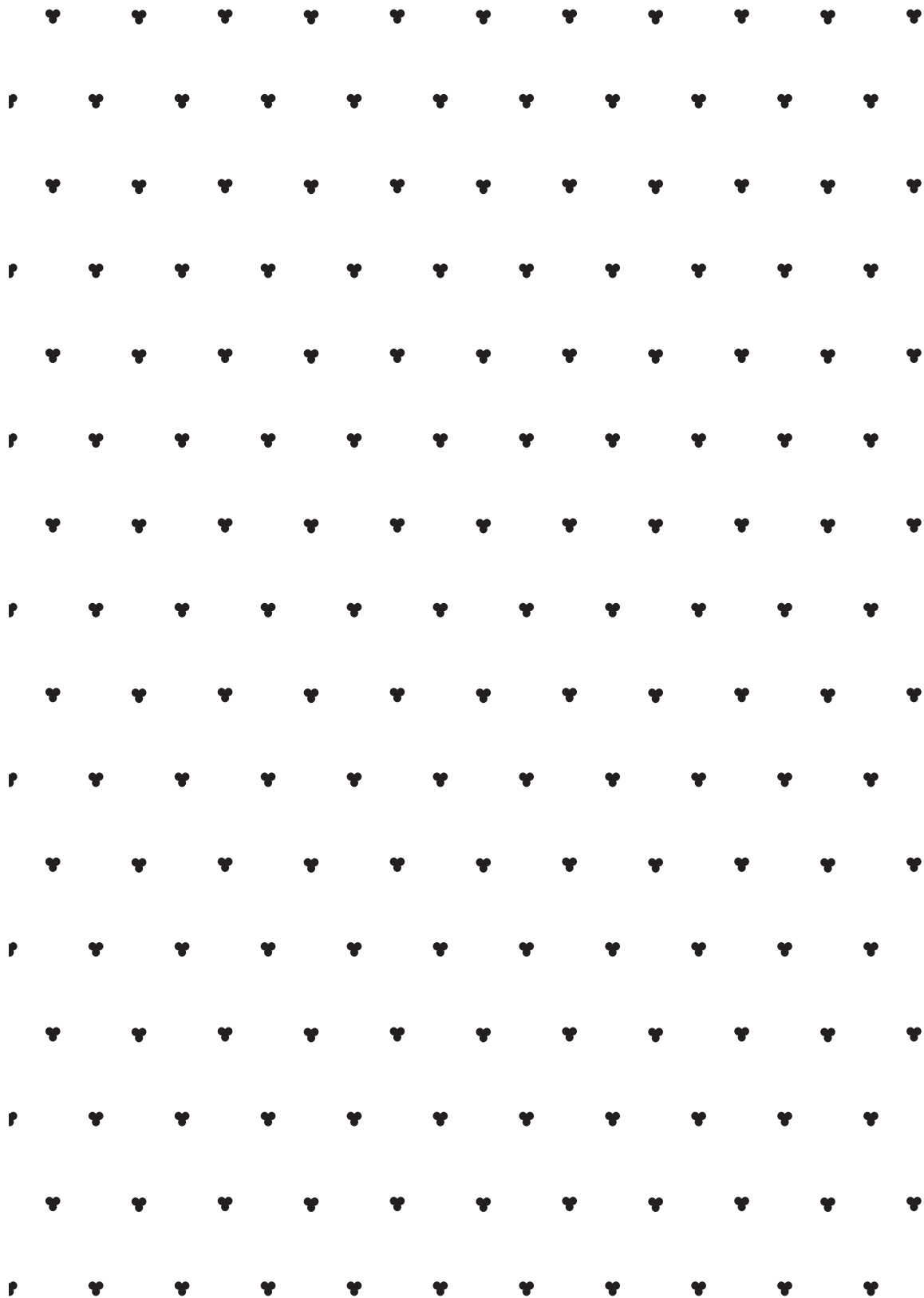
keskaja imeväärseid kirikuid juba oma kakssada aastat. Neid rikutakse igapidi, küll seest-, küll väljastpoolt. Preester võõpab neid üle, ehitaja kraabib neid, lõpuks aga tuleb rahvas ja hävitab nad sootuks.

Niisiis pole enam jälgegi järel sellest salapärasest sõnast Jumalaema kiriku hämaras tornis ega ka tundmatust saatusest, mida see kurb sõna märkis, mitte kui midagi – ainult käesoleva raamatu autori habras mälestus. Inimene, kes selle sõna seinale kirjutas, on juba sajandite eest elavate kirjast kustutatud, ka sõna on omapuhku kiriku seinalt kadunud ja võib-olla kaob varsti maa pealt ka kirik ise.

Sellest sõnast tekkiski seesinane raamat.

Veebruaris

1831.

ESIMENE
RAMAT

..... ♡

I

Suursaal

Kolmsada nelikümmend kaheksa aastat, kuus kuud ja üheksateistkümmend päeva tagasi äratasid pariislasi kirikukellad, mida kõigest jõust helistati Vanalinna, Ülikoolilinna ja Uuslinna kolmekordses võõndis.

Kuid 6. jaanuar 1482 pole päev, mida ajalugu eriti mälestaks. Polnud midagi iseäralikku sündmuses, mis Pariisi kirikukelli ja kodanikke sel varahommikul jalule ajas. Ei olnud see pikardlaste ega burgundlaste kallaletung ega rongkäik pühade säilmetega, ei skolaaride mäss ega „meie suurt kartust äratava kuningahärra“ sissesõit, isegi mitte mõni vargapoiste ja -tüdrukute poomine Pariisi kohtu otsuse põhjal. Ei olnud see ka mõne poortidega ja tuttidega muktud saatkonna paraadsõit, mis viieteistkümnendal sajandil nii sagedane oli. Vaevalt kaks päeva tagasi oli Pariisi sisse sõitnud sedalaadi ratsarong, nimelt Flaami saadikud, kelle ülesandeks oli sõlmida abielu dofääni ja Flandria Marguerite'i vahel. Bourboni kardinalile oli see tekitanud palju tuskat: et kuningale meeldida, pidi ta hea näo tegema kõigele sellele flaami bürgermeistrite labasele ja lärmavale kambale ning neid oma lossis vastu võtma „suure moralitee, naljamängu ja jandi“ ettekandega, sellal

kui pladisev vihm kõik ta toredad vaibad läve ees üle ujutas.

6. jaanuar, mis Jean de Troyes' sõnade järgi „kogu Pariisi rahvahulga liikvele pani“, oli kolmekuningapäev ja narripidu peeti mäletamata aegadest saadik samal päeval.

Sel päeval pidi Grève'i platsil rõõmutuli põlema, Braque'i kabeli juurde meiapuu istutatama ja Justiitspalees müsteerium ette kantama. Sellest olid kuulutanud eelmisel päeval tänavanurkadel pasunaid puhudes prevoo ametnikud ilusais lillades kamlottkuubedes, suured valged ristid rinnal.

Majad ja poed olid suletud ning mees- ja naiskodanikkude summ voolas juba hommikust saadik igalt poolt kolme nimetatud linnapiirkonna poole. Igaüks oli midagi valinud, kas rõõmutule, meiapuu või müsteeriumi. Pariisi päevavaraste ammutunud arukuse kiituseks peab ütleva, et suurem osa sellest rahvast seadis sammud rõõmutule poole, mis oli sel aastajal tõesti ka kõige loomulikum, või jälle müsteeriumi vaatama, mida pidi ette kantama külma eest hästi kaitstud kinnises Justiitspalee suursaaalis, kuna uudishimulikud kehvalt õitseva meiapuu üksmeelselt jaanuari taeva alla Braque'i kabeli kalmistule üksinda lõdisema jätsid.

Eriti voolas rahvast kokku Justiitspalee poole viivaile alleedele, sest teati, et paari päeva eest siia jõudnud Flaami saadikuil oli kavatsus tulla vaatama müsteeriumi ja narride paavsti valimist, mis samuti pidi toimuma suursaaalis.

Polnud kerge tol päeval sellesse suursaaali tungida, kuigi seda tookord maailma suurimaks kinniseks ruumiks peeti (Sauval, tõsi küll, polnud tol ajal veel mõõtnud Montargis' lossi suurt saali). Tihedalt rahvast täis lossiplats paistis aknaile asetunud uudishimulikele merena, kuhu viis-kuus tänavat nagu jõesuudmed vahetpidamata uusi peade laineid juurde kallasad. Selle rahvahulga alatasa suurenevad vood põrkasid vastu majade nurki, mis ebareeglipärasest platsist siit-sealt neemedena esile torkusid. Pa-

lee kõrge gooti* fassaadi keskel asuv suur trepp, mida mööda vahetpidamata kahekordne inimvool üles-alla liikus, kuni see vahemisel platvormil katkes, et laiade lainetena mõlemat kõrvalasuvat kallakpinda mööda kahte harru valguda, see suur trepp, ütlen ma, voolas vahetpidamata alla platsile nagu kosk kuhugi järve. Karjumine, naer ja tuhandete jalgade trampimine tekitas suurt müra ja kära. Aeg-ajalt see müra ja kära suurenes, vool, mis kogu seda rahvahulka suure trepi poole viis, hoovas tagasi, läks segi ja keerdu. Selles oli süüdi mõni müks ammukütilt või prevoteeseersandi hobuselt, keda korrapidamiseks siia-sinna tantitati – kena traditsioon, mida prevotee pärandas konnetaablitele, need ratsapolitseile, ratsapolitseid aga meie Pariisi sandarmeeriale.

Uksed, aknad, katuseluugid ja katused kihasid tuhandetest inimestest, rahulikest ja ausaist kodanikest, kes vaatlesid ainult Paleed ja rahvahulka ning muud ei tahtnudki, sest Pariisis on küllalt inimesi, kes rahulduvad vaatlejate vaatlemisega, jah, isegi sein, mille taga midagi sünnib, väärib meil tähelepanu.

Kui meil, 1830-nda aasta inimestel, oleks võimalik olnud mõttes seguneda nende viieteistkümneenda sajandi pariislastega ja koos kõigi nende rühkijate, rüselajate ja tõugatutega sisse tungida määratusse Palee saali, mis nüüd, 6. jaanuaril 1482, nii kitsaks oli jäänud, siis ei puuduks sel vaatepildil oma huvi ja veetus ning meie ümber oleks nii palju muistseid asju, et nad paistaksid meile täitsa uutena.

Kui lugejal midagi selle vastu pole, siis katsuksime edasi anda muljet, mida me ühes temaga saaksime, kui me sisse astuksime selle suursaali uksest ja oleksime järsku keset seda pikkades vammustes, vattides ja vestides rahvahulka.

*

Sõna „gooti“ ses mõttes, nagu seda tavaliselt tarvitatakse, pole sugugi täpne, küll aga läbilõõnud. Koos teistega võtame ka meie ta vastu ja omaks, et sellega iseloomustada keskaja teise poole arhitektuuri, mille põhialuseks on teravkaar, selle kaare järglane, mis oli keskaja esimese poole stiili tunnuseks. (*Autori märkus.*)

Kõigepealt tunneksime suminat kõrvus ja pimestust silmis. Meie pea kohal on kahekordne teravkaarvõlv, mida kaunistavad puunikerdused ning kuldlüliad taevassinisel põhjal, jalge all vaheldumisi valgest ja mustast marmorist põrand. Mõni samm meist eemal on määratu suur samm, siis teine, kolmas, kokku seitse sammast piki saali, mis ta laiemal kohal toetavad kahekordsete võlvkaarte aluseid. Nelja esimese samba ümber asuvad kauplejate putkad, mis sätendavad klaasasjakestest ja kassikullast, kolme tagumise ümber hagejate puhvpükstest ja advokaatide talaaridest läikima hõõrutud tammised pingid. Ümber saali, piki kõrget seina, on uste, akende ja sammaste vahel lõpmatu rida Prantsusmaa kuningate kujusid, alates Pharamond'ist: siin on logelejaid kuningaid lõtvade käsivartega ja mahalöödud silmadega, vahvaid ja sõjakaid kuningaid julgelt taeva poole tõstetud pea ja kätega. Edasi näeme pikkade, teravate kaarakende tuhandevärvilisi ruutusid, peenemaitseiselt nikerdatud uksi lahedaks väljapääsuks. Kõik need võlvid, sambad, seinad, piidad, paneelid, ukсед ja skulptuurid on ülalt alla kaetud toreda kuldse ja sinise värviga, mis juba tol ajal oli veidi tuhmunud ja mis issanda aastal 1549, mil du Breul seda traditsiooni tõttu veel imetles, peaaegu tervena oli kadunud tolmu ja ämblikuvõrgu alla.

Kui nüüd kujutleda seda päratu suurt pikergust saali jaanuaripäeva hämaras valguses, tulvil kirjut ning lärmitsevat rahvast, kes piki seinu triivis ja seitsme samba ümber keerles, siis võib ehk juba saada mingi ebamäärane kogupildi, mille huvitavaid detaile me veel täpsemalt katsume edasi anda.

Üks on kindel: kui Ravaillac poleks Henri IV-t tapnud, siis poleks ka Justiitspalee kantsleis olnud akte Ravaillaci protsessist ega oleks ka tema kaassüüdlastel mingit põhjust olnud mainitud akte kaduda lasta. Järelikult poleks olnud ka tulesüütajaid, kes parimate abinõude puudusel pidid kantslei põlema panema, et põletada akte, ja läitma Justiitspalee, et põletada kantsleid, ühesõnaga,

poleks ka 1618-nda aasta tulekahju olnud. Endine Palee oleks veel praegu alles oma vana suursaaliga. Oleksin lugejale võinud öelda: „Minge ja vaadake ise,“ ja nõnda oleks ülearune olnud mul seda kirjeldama ja lugejal seda kirjeldust lugema hakata. See kinnitab uut tõde, et suurtel sündmustel on äraarvamatud tagajärjed.

Muidugi on võimalik, et Ravailacil polnudki kaassüüdlasi, ja kui tal neid oligi, siis ei tarvitsenud nad 1618-nda aasta tulekahjus süüdi olla. On veel kaks teist üsna tõenäolist seletust. Esiteks see suur, küünrapikkune ja jalalaiune leegitsev täht, mis, nagu kõik teavad, taevast 7-ndal märtsil pärast keskööd Justiitspalee peale langes. Teiseks see Théophile'i neljarealine salm:

Jah, polnud nali, mis kord sellest tuli,
et daam Justiits liig palju vürtsi söi:
suulagi vürtsist hõõguma tal lõi
ja teda kõrvetas kui lõõmav tuli.*

Mida ka arvata sellest kolmekordsest – poliitilisest, loodusteaduslikust ja luulekujulisest – seletusest Justiitspalee tulekahju kohta 1618-ndal aastal, igatahes üks asi on kindel, nimelt tulekahju ise. Selle hävituse tõttu, kõigepealt aga mitmesuguste paranduste tõttu, mis lõpu tegid sellelegi, mida tulekahju oli säästnud, on väga vähe säilinud Prantsusmaa kuningate esimesest eluasemest, paleest, mis on vanem kui Louvre ja mis juba Philippe Ilusa ajal oli nii vana, et siit otsiti nende toredate ehituste jälgi, mida oli lasknud püstitada kuningas Robert ja mida on kirjeldanud Helgaldus. Peaaegu kõik on kadunud. Mis on jäänud kabinetist, kus Louis Püha „oma abieliu sõlmis“? Aiast, kus ta õigust mõistis, „seljas kamlotist tuunika, jämedast riidest käisteta ülekuub ja selle

*

Sõnademäng: *épice* – „vürts“ ja „alkäemaks“, *palais* – „loss“
ja „suulagi“.

peal mantel mustast sandalriidest, kui ta oma sõbra Joinville'iga vaipadel pikutas? Kus on keiser Sigismond'i tuba? Ja Charles IV oma? John Maata oma? Kus on trepp, millelt Charles VI oma armuedikti välja kuulutas? Kus kiviplaat, millel Marcel dofääni juuresolekul mõrvas Robert de Clermonfi ja Champagne'i marssali? Kus jalgvärav, mille juures vastupaavst Benedictuse bullad puruks kisti ja mille kaudu nende toojad pilkeks mitrasse ja kirikukuube ehituna tagasi läksid, et siis minna avalike patukahetsejatena läbi Pariisi? Ja kus on suursaal oma kulla ja sinaga, oma teravkaarte ja raidkujudega, oma sammaste ja hiiglasuure võlviga, mis oli üleni nikerdusi täis? Ja kus on kuldtuba? Ja kivilõvi ukse ligidal, pea maas ja saba jalge vahel, nagu Saalomoni trooni lõvid, alandlikus asendis, mis nii sobib jõule õigluse ees? Ja ilusad ukсед? Ning ilusad aknad? Ja kaunimustrilised taotud rauad, mida nähes Biscornette'il käed longu vajusid? Mis on meile jäetud kõige selle asemele, Gallia ajaloo, gooti kunsti asemele? Kunsti asemele Saint-Gervais' portaali kohmaka arhitekti de Brosse'i rasked, rusuvad võlvid; ajaloo asemel aga on meil paljusõnalised mälestused jämedast sambast, mis veel tänapäevalgi edasi kajavad igasuguste advokaatide lobas.

Kuid see pole nii tähtis. Tulgem tagasi tõelise vana Palee tõelise suursaali juurde.

Selle hiiglaristküliku ühes otsas oli kuulus marmorlaud, nõnda pikk, lai ja paks, et kunagi pole nähtud „säärast marmoritükki kogu maailmas“, nagu seda ütlevad vanad aktid stiilis, mis Gargantualgi suu vett jooksmata ajaks; teises otsas aga kabel, kus seisis Louis XI kuju, mille ta oli lasknud voolida ja millel ta oli kujutatud põlvitavana püha Neitsi ees ja kuhu ta, hoolimata sellest, et kuningakujude reas kaks nišši tühjaks jäid, oli lasknud üle tuua kahe pühamehe, Karl Suure ja Louis Püha raidkujud, kellel ta arvas olevat suure mõju taevas nagu kunagi Prantsusmaa kuningail. See kabel, alles uus, ehitatud vaevalt kuus aastat tagasi, vastas peene arhitektuuri

valitud maitsele, sisaldas imeväärseid raidkujusid ja peeni ning sügavaid tsiseleeringuid, mis meie juures iseloomustavad gooti ajajärgu lõppu ning jätkuvad kuni kuueteistkümnenda sajandi keskpaigani renessansi muinasjutuliste arhitektuurifantaasiatena. Väike läbipaistev rosett portaali kohal oli eriti peene filigraani meistriteos; seda võis nimetada pitsidest täheks.

Keset saali, vastu suurt ust oli ehitatud Flaami saadikute jaoks ja teiste suuremate isikute tarvis, kes olid kutsutud müsteeriumi pealt vaatama, kuldbrokaadiga üle tõmmatud vastu sein asetsev poodium ja sellele tehtud oma sissekäik kuldtoa ees oleva koridori akna kaudu.

Müsteerium pidi seekordki, nagu tavaliselt, marmorlual ette kantama. Selleks oli ta juba hommikul korda seatud. Toredal plaadil, mida kohtukirjutajate kontsajäljed tugevasti olid kriimustanud, asus üsna kõrge puust laudis, mille kogu saalile näha olev ülemine pind näitelavaks oli määratud, kuna vaipadega varjatud sisemus oli ette nähtud näitlejate riietusruumiks. Naiivselt välja-poolle jäetud redeli ülesandeks oli ühendust alal hoida lava ja riietumistoa vahel; ta järsud pulgad pidid kandma nii tulijaid kui minejaid. Polnud ühtki etteastet, ühtki sündmuste sõlme, ühtki lavaefekti, kus seda redelit oleks saanud vältida. Oh seda kunsti ja tehnika süütut ja austusväärset lapseiga!

Marmorluala neljal nurgal seisid sirgelt neli paleefoogti seersanti, neid kõigi rahvalõbude kohustuslikke kaitsjaid olgu pidu- või karistuspäevadel.

Etendus pidi algama alles keskpäeval, kui Palee suur kell kaks-teistkümmend hoopki lööb. See aeg oli kahtlemata hiline teatri-etenduse jaoks, aga tuli arvesse võtta suursaadikutele sobivat aega.

Kogu rahvahulk aga ootas juba hommikust peale. Paljud lihtsameelsed uudishimulikud lõdisesid juba koidust saadik Palee suure trepi ees; mõned kinnitasid isegi, nad olevat kogu öö pea-ukse ees maas valvanud, et esimestena sisse pääseda. Rahvahulk

kasvas vahetpidamata ja hakkas üle kallaste ajava veena piki seinu kõrgemale kerkima, sammaste ümber paisuma, simssidele, aknalaudadele, kõigile eenditele, raidkujude mügarustele tõusma. Juba kaua enne suursaadikute kohaleilmumist andsid trügimine, kärstitus, tüdimus, pilamis- ja narruspäeva vabadus, tületsused, mis tõusid pisemastki küünarnuki või rautatud saapakontsa puudutusest, väsimus kauasest ootamisest kibeda ja mõru maigu selle suletud, muljutud, kokkupigistatud, tallatud, lämbuva rahvahulga kärrale ja mürale. Kuuldi vaid nurinat ja kirumist flaamlaste, kaupmeeste vanema, Bourboni kardinali, paleefoogti, Austria Marguerite'i, nuutidega seersantide kohta; külma, kuumuse, halva ilma, Pariisi piiskopi, narride paavsti, sammaste, raidkujude, selle suletud ukse, tolle avatud akna puhul; kõike seda suureks lõbuks rahva hulka laiali külitud skolaaride ja teenrite salkadele, kes kogu seda rahulolematust õhutasid omapoolsete nõogete ja pilgetega, torkides nii-öelda nõeltega üldist pahurat meeleolu.

Teiste hulgas oli ka rühm rõõmsaid võrukaelu, kes aknaruudud sisse litsusid ja ise vahvalt aknalaual istet võtsid, kust nad siis aeg-ajalt pilkusid ja pisteid sisse ja välja pildusid, niihästi saali publiku kui ka platsil oleva rahvakogu hulka. Nende pilkavad žestid, kilkav naer ja irvitavad hüüded, mida nad vahetasid oma seltsimeestega ühest saali otsast teise, lasksid mõista, et need noored jüngrid ei jaga allolijate tüdimust ega väsimust ja et nad oma eralõbuks kõike, mis silma puutub, jandiks teevad, mis neil laseb kannatlikult ootamist taluda.

„Jumala eest, kas tõesti sina, Joannes Frollo de Molendino?“ hüüdis üks neist väikesele valvakajuukselisele, ilusa kavala näoga jõnglasele, kes kapiteeli akantusele oli roninud. „Sul on paras nimi, Jehan du Moulin*, sest käed ja jalad on sul harali nagu veskitiivad. Oled sa ammu siin?“

*

Jehan Veskilt (prants. k.).